

Kustár Zoltán:

AZ IGAZSÁG/IGAZSÁGOSSÁG FOGALMA AZ ÓSZÖVETSÉGBEN

1. Bevezetés

A mi, modern-kori felfogásunkat az igazságról alapvetően Arisztotelész fogalmi határozzák meg, amelyet az Ószövetség görög és latin fordítása, a római jog, illetve Aquinói Tamás teológiája közvetített felénk. Az igazság alatt a *justitia commutativa* és a *justitia distributiva* alapján egy kiegyenlítő és kiosztó igazságot értünk, amelynek az alaptétele így hangzik: „Mindenkinek azt, ami neki jár!” Anyagi téren ez a javak egyenletes elosztását, a bíraskodásban pedig a jók megjutalmazását és a bűnösök megbüntetését, illetve a törvény előtti egyenlőséget jelenti.¹ Az igazságnak ez a fogalma mindenek előtt az egyenlőség elvére épül (*suum cuique*), és nem igényel metafizikai megalapozottságot. Sőt, ennek segítségével a modern ember még arra is képesnek érzi magát, hogy Isten tetteit mérlegre tegye, és döntsön azok igazságos vagy igazságtalan voltáról (theodícea).

Az igazság, megigazítás, megigazulás a keresztyén teológia központi fogalmi közé tartozik, így teológiai tartalmuk gyakran állt a felekezeti, dogmatikai jellegű viták középpontjában. Tartalmuk pontos meghatározása ezért – már csak az egyházat körülvevő társadalom igazság-fogalmának az egyháztagokra gyakorolt hatása miatt is – a rendszeres teológia számára állandó feladat, amit a *sola scriptura* elve alapján csakis a biblikus tudományokkal karöltve, azok felismeréseit felhasználva végezhet el.

---

1 Lásd SCHMID, 443; SCHREY, 1505; SCHRAMM, 498. Igaz tehát az, aki e normák szerint cselekszik, illetve az, akit e normák szerint számon kérve nem találtak híján. Az igazság tehát alapvetően emberi teljesítmény, egy „erény”, amely Platon szerint az összes többi erény harmonikus, összehangolt megvalósításában áll, lásd SCHRAMM, 498.

Ebben a tanulmányban azt szeretném felmutatni, hogy mit is ért az Ószövetség igazság/igazságosság alatt.² Ehhez első lépésként tisztázzuk az igazság szó héber megfelelőit, majd tekintsük át a legfontosabb ószövetségi igehelyeket, valamint az ókori Közel-Keletnek azokat a fogalmait, amelyek az ószövetségi gondolkozásmódra hatással lehetnek. Ezt követően tekintsük át, hogyan határozták meg a kutatástörténet során e fogalom tartalmát, mindezek után pedig kíséreljünk meg felállítani mi is egy definíciót.

Írásommal Dr. Gaál Botond professzor úr, egykori tanárom, jelenleg pedig kedves kollégám előtt szeretnék tisztelegni 65. születésnapja alkalmából.

2. Az igazság fogalmának héber megfelelője: a *cdq* tő

Az igazság héber megfelelője a *cdq* tő, amely – a személyneveket nem számítva – összesen 524x fordul elő az Ószövetségben. Az esetek zöme a prófétai iratokban, a zsoltárokból és a bölcselkedő könyvekben található.³ Igei formája Qalban (22x) azt jelenti, hogy 'igaznak lenni', Piélben (5x) és Hifilben (12x) pedig azt, hogy 'igaznak nyilvánítani' és 'igazához segíteni'.⁴ Melléknévi formája a *caddiq* 'igaz', amely a 206 előfordulásából – egyetlen kivételtől eltekintve – mindig személyekre, Istenre vagy emberekre vonatkozik.⁵

Főnévi változata kettő is van: a hímnemű *cedeq*, és a nőnemű *cedáqáh*: az előbbi 119x, míg az utóbbi 157x fordul elő. A két forma nem teljesen szinonimája egymásnak: a *cedeq* egy bizonyos rendet, egyfajta állapotot jelent, tehát egy elvont fogalom, míg a *cedáqáh* általában azt a helyes cselekvést jelöli, ami ennek a rendnek a megteremtésére, illetve helyreállítására irányul.⁶ E jelentéskülönbséggel magyarázható, hogy a metaforák és költői hasonlatok szintjén a *cedeq*hez inkább a felülről érkező eső, míg a *cedáqáh*-hoz inkább a talajból elősarjadó termés képe kapcsolódik, illetve az is, hogy többes számú formája csak a nőnemű változatnak létezik.⁷ Fontos azonban hangsúlyozni,

2 Az igazság újszövetségi fogalmához lásd KÓKAI, 52–55, rövid áttekintését.

3 A prófétai iratokban 164x, a zsoltárokból 139x, a bölcselkedő könyvekben pedig 140x.

4 Ezen túl egyszer még Nifalban és Hitpaélben is előfordul.

5 Az egyetlen kivétel az 5Móz 4,8, amely Isten törvényeit és rendelkezéseit nevezi 'igaz'-nak.

6 Így először JEPSEN, 40. Vele szemben Koch sokáig úgy gondolta, hogy ha volt is valaha a két szó között különbség, az ószövetségi iratokban ez már nem mutatható ki egységesen és következetesen, lásd KOCH (1976), 508. és 518. Ma a kutatók többsége Jepsen nézetét osztja, lásd a ThWAT hasábjain SCHARBERT, 404, de vonatkozó szócikkében például RINGGREN–JOHNSON, 916; OTTO, 702, és HOSSFELD, 500, is, és végül maga Koch is csatlakozott hozzájuk, lásd KOCH (1998), 61.

7 Lásd RINGGREN–JOHNSON, 910–912.

hogyan a cselekvés alanya szempontjából a két forma nem különíthető el egymástól: mindkettő vonatkozhat Isten és ember cselekvésére is.

3. Az Ószövetség tanítása az igazságról

Az igazság fogalma az Ószövetségben mindennek előtt Istenhez kötődik. Ez trónusának támasza (Zsolt 89,15; 92,7), ez jár mellette (Zsolt 85,14), az égből figyelve a földet (Zsolt 85,12). Isten igazsága olyan, mint a hatalmas hegyek (Zsolt 36,7): „*a magas égig ér*” (Zsolt 71,19), és „*örökre megmarad*” (Ézs 51,8; Zsolt 111,3; 112,3.9).

Ugyanakkor Isten ennek az igazságnak a földön is érvényt szerez. Ő ezt felragyogtatja (Zsolt 37,6), a felhőkből lebocsátja (Ézs 45,8; Hós 10,12), jobb-jával megcselekszi (Ézs 41,10), szájának mondásával (Ézs 45,23), illetve törvényeivel biztosítja azt (Ézs 58,2; Zsolt 119,7.62.106.164).

A *cdq* fő az esetek jelentős részében Isten szabadító közbeavatkozását írja le. Isten mint „igaz bírő” a megtámadott ártatlan mellé áll (Jer 11,20; Zsolt 9,5). Ő szabadító tetteiben mutatja meg népének, hogy „igaz” (Ézs 45,21). Erre a szabadító közbeavatkozására számíthat a nép. Ő megmutatja ezt neki (1Sám 12,7; Zsolt 103,6), megtölti vele a Siont (Ézs 33,5), ott elősarjastja (Ézs 61,11), és kinyilvánítja a népek előtt (Zsolt 98,2). Isten a maga igazságát a jeruzsálemi királynak adja (Zsolt 72,1; Ézs 11,5), ami aztán a földön áldást és növekedést biztosít (Zsolt 85,11). Az igazság megment a haláltól (Péld 10,2; 11,4), megóvja az ártatlant (Péld 13,6), és nagygyá teszi a népet (Péld 14,34).

Az ember ezt az igazságot Istentől csak elfogadni tudja (Zsolt 24,5). A helyes válasz rá mindennek előtt a dicséret és a hála (Bír 5,11; Mik 6,5; 7,9; Zsolt 7,18; 22,32; 40,11; 51,16; 71,15kk stb.).

Az igazság ugyanakkor az ember számára egyben megvalósítandó feladat. Számos igehely hangsúlyozza, hogy a királynak és a bírónak igazságban kell ítélnie (3Móz 19,15; 5Móz 1,16; Ézs 11,4k.; Zsolt 9,9; 45,8; Péld 31,9; Zsolt 72). Nekik, de a hétköznapi embernek is törekednie kell az igazságra (5Móz 16,20; Ézs 51,1; Péld 15,9; 21,21; Zsolt 132,9; Jób 29,14), azt kell a *mispá*ttal, azaz a 'jogosság'-gal együtt „cselekednie” (Ézs 64,4; Zsolt 15,2; 119,121). Az embernek igazságban kell élnie (1Kir 3,6), esküdni (Ézs 48,1; Jer 4,2) és az áldozatát bemutatnia (Mal 3,3). Hóseás könyvének szép költői képével élve: aki Isten igazságát akarja aratni, annak magának is igazságot kell vetnie (Hós 10,12). Az Ószövetség negatív gyónás formájában több helyen részletesen is leírja, hogy ki tekinthető igaznak (lásd Zsolt 15; 24; Ez 18; Jób

31). Ugyanebbe az irányba mutatnak azok az igehelyek is, amelyek szerint az igazság a másoktól elvárható, legitim igény, illetve teljesítendő kötelezettség (1Móz 30,33; 2Sám 19,29; Neh 2,20, vö. Ám 5,7).

A próféták felpanaszolják, hogy a nép elhagyta az igazságot, követelik annak helyreállítását (Ám 5,7; 6,12; Ézs 1,21; 5,7 stb.), vagy remélik azt az utolsó időktől (Hós 2,21; Ézs 1,26k.; 56,1; 61,3.10k.; Mal 3,20 stb.) és annak királyától (Ézs 9,5–6; 11,3–4; 32,15–18; Jer 23,5k.; Zak 9,9).

Ki tehát az igaz ember, a *caddiq*? Az Ószövetség igaznak nevezi például Nóét, aki „*feddhetetlen volt és az Istennel járt*” (1Móz 6,9). Abímelek is igaz, mert „*tiszta szívvel és ártatlan kézzel tette*”, amit Isten vétkéül felrótt neki (1Móz 20,4–5).⁸ Jól ismert és újszövetségi vonatkozásban is fontos az 1Móz 15,6, ahol arról olvasunk, hogy Ábrahámnak a hite „*igazságul számíttatott be neki*”. Egy hasonló szerkezetet találunk a Zsolt 106,31-ben is: itt Fineásról olvashatjuk, hogy „*igaz tettnek számít ez neki nemzedékről nemzedékre mindörökké*.” A Hab 2,4 szerint „*az igaz ember hite által él/tartatik életben*.”

Mit takar mindezek a helyeken az igazság fogalma? Ennek tisztázásához nézzük meg először annak lehetséges ókori párhuzamait!

4. Az ószövetségi *cdq* tő ókori párhuzamai

Az ó-arámi nyelven a *cdq* tő a király vagy a főpap lojalitását fejezi ki az asszír nagykirállyal vagy az istenséggel szemben. A föníciai nyelvben a szó jelentése ugyanez – ám új aspektusként jelentkezik, hogy ez a lojalitás a hosszú élet alapját képezi. Ugyanitt ismert az 'igaz fiú' fogalma is, ami minden bizonnal a legitim utódot, a trónörököszt jelöli, akárcsak az 'igaz sarj' fogalom.⁹

A föníciai, illetve pun szövegekben gyakran olvashatunk egy Cedeq nevű istenségről, legtöbbször Mísór 'egyenesség' nevű testvérével együtt. Ez az isten-pár az ugariti szövegekben is megjelenik. Személynevek teofor tagjaként Cedeq szintén gyakran jelen van a föníciai szövegekben. A Bibliában két király is ilyen nevet viselt: Melki-cedeq, azaz Melkisédek neve azt jelenti: 'Cedeq az én királyom' (1Móz 14,18), az Adóni-cedeq név pedig azt, hogy 'Cedeq az én uram' (Józs 10,1): e két név gazdája egyaránt Jeruzsálem királya volt a Dávid előtti időkből – az istennév használata tehát Jeruzsálemben is bizonyítható.¹⁰

8 Lásd még 2Kir 10,9; 1Sám 24,17–18; 2Sám 4,11; Ézs 53,11.

9 KOCH (1976), 508.

10 KOCH (1976), 508–509.

Cedeq és Mísór akkád megfelelője Kittu és Míšaru, azaz 'Igazság' és 'Jog(osság)'. E két fogalom a helyes életvitelt, a törvénykezésben pedig a korrekt és törvényes eljárást jelöli. A kultikus énekek szerint Kittu és Míšaru a Napisten, azaz a mindentudás és az igazságos bírói ítélet istenének gyermekei, és atyjukat annak jobbján és balján kísérik. Kittu és Míšaru az, aki a földi király útját egyengeti, méghozzá úgy, hogy felruhazza a bölcs és igazságos kormányzás képességével, ugyanakkor a megfizetést szellemében ennek fejében jólétet és gazdagságot is ajándékoz neki.¹¹

Az Ószövetségben a *cedeq* szó gyakran áll párhuzamban a *mísór* 'egyenesség' főnévvel, ráadásul gyakran a helyes uralkodás összefüggésében (Ézs 11,4; Zsolt 45,7k.). Még gyakrabban szerepel a szó a *mesárím* többes számú formával együtt. A Zsolt 9,9 és a 98,9 ezekkel a fogalmakkal az ÚR-ról mint igaz bíróról beszél (lásd még Zsolt 58,2). Koch szerint az akkád szóhasználatból való párhuzam itt teljesen nyilvánvaló, sőt a *cedeq umispát* 'igazság és törvény' héber szó-pár egyenesen az akkád *Kittu u-Míšaru* kifejezés fordítása lehet.¹²

Ebben az összefüggésben ki kell még térni az egyiptomi *ma'at* fogalmára is.¹³ A mitológia szintjén Ma'at istennő Ré napisten leánya; ő a jog, a rend és az igazság úrnője. Neve az 'irányítani' igéből vezethető le, és azt jelenti: 'aki a dolgok jó irányát megszabja'¹⁴. Ám a szó mint elvont fogalom jóval nagyobb jelentőséggel bír: a *ma'at* az egyiptomi vallásban nem kevesebbet jelent, mint magát a „világrendet”, illetve annak princípiumát: mindent, ami a káosszal szemben működésben tartja a kozmoszt, ami a természetben és a társadalmi életben békét teremt, és a rendet, az élet kiteljesedését biztosítja. A fáraó trónjának rendíthetetlen támasza a *ma'at*. Ő ennek segítségével kormányozza a népet, és tartja fenn, illetve „teremti újjá” a világot. Ő maga a *ma'at*-ból él, és áldozatként az isteneknek naponta *ma'at* képmását mutatja be: a *ma'at* tehát kormányzásának alapja, ugyanakkor áldása is a nép és az istenek felé. A szó egyben gyűjtőfogalma az erkölcsileg helyes cselekedeteknek is. Az egyiptomi szövegek az utca emberét is folyamatosan arra buzdítják, hogy *ma'at*-ot cselekedjen és beszéljen, szeresse a *ma'at*-ot, és törekedjen annak birtoklására. A bölcsességirodalom a *ma'at*-ot tanítja, és a *ma'atra* nevel. A *ma'at* a jogszerűség, az igazságosság, a méltányosság, a lojalitás, a közösség más tagjaival való

11 uo.

12 uo., hasonlóan SCHARBERT, 405.

13 A kérdéshez röviden lásd KOCH (1976), 510; RINGGREN-JOHNSON, 900–901, részletesebben lásd ASSMANN, 15–121.

14 ASSMANN, 15.

szolidaritás, a hozzájuk és az istenekhez való jó viszony és az irántuk való kötelesség hű teljesítése, ami cselekvőjének életet, áldást és sikert biztosít.

A *ma'at* az Ószövetségben két fogalommal állítható szoros párhuzamba. Az egyik az általunk vizsgált *cedeq/ce'dáqáh*: az Ószövetség gyakran mondja ugyanis, hogy az igazság az ÚR, vagy a földi király fő jellemzője, feladata, és trónusának támasza (az ÚRról: Zsolt 89,15; 97,2; Péld 16,12; a földi királyról: Ézs 9,5–6; 11,3–4; 32,15–18; Jer 23,5–6; Zak 9,9). Ugyanakkor a *ma'athoz* kapcsolódó képzetek az izráeli bölcsességirodalomra is hatottak, méghozzá mind a *ħokmáh* 'bölcsesség', mind az itt szintén propagált 'igazság' fogalmak összefüggésében.¹⁵

5. Az igazság fogalmának tartalmi meghatározása. Kutatástörténeti áttekintés

5.1. Az igazság: jogi fogalom?

A kutatók az igazság ószövetségi fogalmát sokáig jogi fogalomként értelmezték. Ezt a nézetet támogatta a Septuaginta és a Vulgata, amelyek a görögök ilyen jellegű igazság-fogalmát közvetítették, és ezt támogatják azok az akkád szövegek is, amelyekben az 'igazság és jogosság' fogalom-pár mindenképp előtt a pártatlan bíraskodásra és a törvények betartására vonatkozik. Ezt az értelmezést képviseli újabban ismét Scharbert és Roetzel is.¹⁶

Eszerint az igazság az Isten által megszabott törvényeknek és erkölcsi rendnek való megfelelés, illetve az a cselekvés, amelyet annak érvényesítése érdekében végeznek.

Igaz ember tehát az, aki az Isten által megszabott normák ellen nem vét. Az igazság őre, legyen az a bíró, a király vagy végső soron maga az ÚR, igaznak nyilvánítja az ártatlant és bűnösnek a vétkest, felmentést, kárpótlást vagy éppen büntetést osztogatva aszerint, hogy egy adott tett megfelel-e a törvénynek, vagy sem. E felfogás szerint a *cdq* fő a bíraskodás mindkét aspektusát, a jutalmazó és a büntető igazságszolgáltatást is magában foglalja, s így a kegyelem és az irgalom, azaz az érdem nélkül adott szabadítás nem az igazság szinonimája, hanem bizonyos értelemben annak a kiiktatását, mellőzését jelenti.¹⁷

Emellett az értelmezés mellett szól, hogy az igazság megállapítása az Ószövetség szerint is gyakran a bírói tevékenységhez kötődik, ahol nyilván

¹⁵ KOCH (1976), 510.

¹⁶ SCHARBERT (1984), 405; ROETZEL (2008), 478.

¹⁷ RINGGREN-JOHNSON, 903.

bizonyos törvények alapján folyt a bíraskodás (vö. Jób 31,6: az „*igazság mérlege*”). Emellett szól, hogy a hiteles mérleg, véka és a szabályszerű áldozat jelzőjeként is ez a szó szerepel (5Móz 25,15; 33,19). Emellett szól, hogy a *caddiq* számos helyen, méghozzá jogi és elbeszélői szövegekben egyaránt azt a személyt jelöli, aki feddhetetlen, ártatlan (2Kir 10,9; 1Sám 24,17k.; 2Sám 4,11; Ézs 53,11, lásd még Ám 2,6; 5,7; 6,12; Ézs 5,23; 29,21), bizonyos konkrét bűnt vagy bűnököt nem követett el (1Móz 20,4–5 és pl. Zsolt 15; 24; Ez 18,5kk), s ezért őt a bíró felmenti, „igaznak nyilvánítja”, illetve ezt meg kellene vele szemben tennie.¹⁸

Csakhogy a fogság előtti szövegek a *cdq* fogalmát sehol nem kapcsolják össze Isten parancsával, illetve kinyilatkoztatásával, és feltűnő, hogy a későbbi szövegek is csak elvétve mondják Isten törvényét igaznak (5Móz 4,8; Zsolt 19,10; 119). Feltűnő, hogy jogi összefüggésben a szó legtöbbször nem a bíró vagy ítéletének igazságosságára vonatkozik, hanem az egyik fél igaz állapotára. Ugyancsak feltűnő, hogy az 'igazság' 524 ószövetségi előfordulásából mindössze 3-4 olyan igehely létezik, ahol a bűnös megbüntetését önmagában, az igaz megsegítésének aspektusa nélkül jelöli a *cdq* tő (Ézs 5,16; 10,22; Zof 3,5 és talán Ézs 28,17): az igazság eszerint még jogi összefüggésben sem általában 'igazságszolgáltatás'-t jelent, hanem azt, hogy 'az ártatlant jogához segíteni' (vö. pl. 2Sám 15,4; 1Kir 8,32).¹⁹ Ez ellen az elmélet szól az is, hogy a héber *berít* 'szövetség' fogalom mellett a *cdq* tő szinte soha nincs jelen (kivételek: Zsolt 50,5k.): a szövetséghez való hűséget emberi oldalról ugyan az 'igazság' fogalom is kifejezheti (1Kir 3,6 stb.), de Isten részéről a szövetség által elvárható, helyes magatartást szinte mindig a *heszed* 'hűség' fogalom írja le.²⁰ S végül ez ellen az elmélet ellen szól a statisztika is: a *cdq* tő ugyanis alapvetően a zsoltárokból, a bölcsességirodalomból és a prófétai iratokból van jelen, ahol az esetek zömében a jogi kontextus teljesen hiányzik, és az igazság fogalmának jurisztikai interpretációja nem szükségszerű, sőt még csak nem is kézenfekvő.

5.2. Az igazság: a közösségi viszonyoknak megfelelő viselkedés?

1909-ben az újszövetséges Cremer volt az első, aki a *cdq* tövet funkcionális fogalomként határozta meg. Eszerint az igazság valaki közösségnek megfe-

18 RINGGREN-JOHNSON, 918.

19 Így KOCH (1962), 548; uő (1976), 522, és maga SCHARBERT, 406. is. A Zsolt 69,28–29 egyenesen azt kéri, hogy a bűnös ne tapasztalhasa meg Isten *cedáqáh*-ját, igazságosságát, a Zsolt 143,1 pedig éppen Isten *cedáqáh*-jára hivatkozva szeretné elkerülni, hogy Isten perbe szálljon vele, lásd KOCH (1976), 518.

20 KOCH (1976), 516.

lelő („gemeinschaftsgemässes”) viselkedését jelöli. Nézetét hamar átvette az ószövetségi szakirodalom, és a negyvenes évektől egészen a közelmúltig ez volt az általánosan elfogadott vélemény.²¹ Ez mindenek előtt Koch munkásságának köszönhető, aki 1953-ban doktori értekezésében építette ki ezt az elméletet, majd propagálta azt számos rangos lexikon vonatkozó szócikkeiben.²²

Mit kell értenünk ebben az összefüggésben „közösség” alatt? Koch szerint a társadalomnak a család felett álló, intézményesült társas viszonyait: egy adott településen vagy országban a király és az alattvaló, az úr és a szolga, a patrónus és a jövevény, a ház ura és a nála szállást kapott vendég, valamint Isten és az ember morális és kultikus viszonylatát.²³

Az igazság e szerint a felfogás szerint valakinek az adott közösségben az intézményesült társadalmi kapcsolatból adódó, és e kapcsolat fenntartására irányuló viselkedését jelöli. „Igaz” ember az, aki az adott viszonyban a rá kiosztott szerepnek mindenben megfelel. Ennek ellentéte a *rásá*, a ’bűnös’, aki az adott társadalmi kapcsolatban a tőle elvárható szerepet nem tölti be, és a közösségi viszonyokat magatartásával felrúgja vagy veszélyezteti.

E felfogás szerint tehát az Ószövetség valaki igaz voltát nem önmagában, egy abszolút normához vagy ideálhoz méri, hanem őt a társas viszonyaiban, a másik emberrel szembeni kötelezettségeinek összefüggésében, az adott közösség érdekeinek és saját normáinak összefüggésében ítéli meg. Természetesen az Ószövetség e közösségi viszonyokat Isten akaratára vezeti vissza, azok megteremtésének, védelmének vagy helyreállításának igényét pedig Isten akaratából vezeti le, illetve mindezeket végső soron Isten közbeavatkozásától is reméli. Az igazság forrása az ÚR, aki a vele való közösséggel újra és újra megajándékozza a népet (Zsolt 72,1; 85,10kk; 99,4), ami lehetővé teszi az egyénnek az adott közösség viszonyai által elvárható helyes magatartást. A *cedeq* őrzése és helyreállítása érdekében iktatja hivatalába Isten a királyt, adja neki a *cedáqáh*-ját, illetve írja elő az igazság védelmét és helyreállítását az egyes konkrét, általa adott törvények, a *mispát* alkalmazásával a bíráskodásban, de ha kell, a vérbosszú vagy a háború eszközével is.

Eszerint az elmélet szerint tehát az igazság helyreállítása egy Isten által helyesnek elfogadott viszony, társadalmi kapcsolat oltalmát jelenti. A cél elsődlegesen nem a bosszú, a megtorlás, hanem mindig egy megzavart viszony helyreállítása. A *cedáqáh* ’igazság’ megadása, illetve cselekvése így még a jogi jellegű szövegekörnyezetben is egyet jelent a szabadítással, az üdv helyreál-

21 Lásd Eichrodt, Köhler és von Rad, illetve újabban pl. RINGGREN–JOHNSON.

22 Lásd vonatkozó szócikkeiket az irodalomjegyzékben.

23 KOCH (1961), 1501; uő (1976), 515–516.

lításával: ez az aspektus aztán a zoltárokban (Zsolt 24,5), illetve a prófétai iratokban olyannyira dominál, hogy a *cedeq/cedáqáh* szót itt számos helyen egyenesen 'szabadítás' értelemben kell fordítani.²⁴

Emellett az elmélet mellett szólnak az ó-arámi, a föníciai és az ugariti paralelek, ahol a szó alapvetően 'lojalítás'-t jelent.²⁵ Mellette szólnak azok az igehelyek is, ahol a *cdq* fő a valakitől elvárt, illetve elvárható magatartást jelöli: például a király és alattvalója egymás iránti hűségét, vagy a szolga kötelességeit urával szemben. Előnye e felfogásnak, hogy a héber kollektív gondolkodásmóddal teljességgel összeegyeztethető, s hogy a statisztikailag gyakoribb szövegkörnyezet felől igyekszik a szó alapjelentését meghatározni. S végül mellette szól az is, hogy nem kell az igazság fogalmába néhány elszór igehely alapján a büntető igazságszolgáltatás aspektusát beleerőltetni.

5.3. Az igazság: egy „világrend”, illetve abból adódó „üdvállapot”?

Az ószövetséges Schmid (1968) az egyiptomi *maat* fogalmát mint „világrend” definiálta, és ugyanezt a fogalmat vélte felfedezni a bibliai *cdq* főben is. Eszerint az igazság az a „világrend”, amelyet a teremtés során Isten szabott meg, és ami a káosz pusztító erőivel szemben a természetet és a társadalmat fenntartja – a természeti törvények, a jog, a bölcsesség, a háború és a kultusz révén. Az ÚR mint a világ ura garantálja ezt a rendet, és ennek érdekében iktatja be hivatalába a jeruzsálemi uralkodót is. Minden ember kötelessége, hogy ebbe a rendbe betagozódjék, „belesimuljon”, és tetteivel azon munkálkodjon. Aki ezt megteszi, annak életében boldogság, siker és termékenység uralkodik, ám aki ezt megzavarja, annál megszűnnek Istennek ezek az áldásai.²⁶

Hasonlóan vélekedik Joest, aki Schmid nézetét Koch felismeréseivel kombinálva a *cedeq/cedáqáh* fogalmát ismét egy „világelv” értelmében az igazság alapfogalmaként határozza meg. Szerinte Isten igazsága annak a közösségnek a valóságot formáló, üdvöt hozó hatalma, amelyet Isten önmaga és az emberek között létesít. Eszerint tehát az igazság az Isten és az ember között létesített kapcsolat, annak minden áldásával együtt. Ahol az ember ezt elfogadja, ott áldás, növekedés és béke van jelen (Zsolt 85). Ezzel magyarázható, mondja, hogy a *cedeq/cedáqáh* gyakran egyenesen üdvnek, hűségnek, sőt ke-

24 KOCH (1961), 1501.

25 KOCH (1976), 508.

26 Nézetét röviden ismerteti KOCH (1976), 508.

gyelemnek is fordítható, illetve a zsoltárosok segélykiáltásában a kegyelem szóval felcserélhető (vö. Zsolt 4,2; 31,2; 109,26; 143,1; Hós 2,21).²⁷

Boecker ezt a nézetet kombinálja a szó jogi interpretációjával. Véleménye szerint a *cedeq/cedáqáh* egy pozitív módon rendezett társadalmi viszony: az az állapot, amikor a közösségen belül rend és béke uralkodik, s emiatt maga a közösség, és annak valamennyi tagja háborítatlanul, békében él és munkálkodik. Ahol perpatvar és vita támad, ott ez a béke kerül veszélybe: a bíró feladata felismerni azt, hogy az egymással vitázók közül ki az, akit a béke érdekében meg kell inteni, illetve ha kell, a közösségből ki kell rekeszteni, és ki az, akit igaznak nyilvánítva eredeti jó híréhez, jogaihoz és javaihoz vissza kell segíteni.²⁸

Ez a felfogás azonban nem tudja megmagyarázni, hogy egyes tettek miért minősülnek a „világrend” megzavarásának, míg más, a mi erkölcsi érzékünk szerint súlyosabb vétkek nem. Ugyancsak ez ellen az elmélet ellen szól, hogy az Ószövetség az igazság fogalmát csak bizonyos intézményesült társadalmi viszonyok összefüggésében használja, ám kozmikus vonatkozásban, például a csillagok, a tenger vagy az időjárás összefüggésében soha (holott arról alkalmilag lehet szó, hogy Isten törvényt szab nekik: Jer 5,22, vö. 8,7; 31,35).²⁹

5.4. Az igazság: az igaz tettek által megteremtett sorsformáló szféra?

Koch szerint aki igazságot cselekszik, azt az Ószövetség szerint ezek a tettek sorsformáló szfériként burkolják körül, neki áldást, békét, életet és növekedést biztosítva, s ezért a *cedeq/cedáqáh* jelentését a kettős ’közösség szerinti magatartás és az abból sarjadó üdv’ formulával kell definiálni.³⁰

Kétségtelen, hogy az Ószövetség tud a tettek és a sors szinte mechanikus összefüggéséről, s legtöbb irata osztja azt a meggyőződést, hogy az „igaz” sorsa jól, míg a „bűnös” sorsa szerencsétlenül alakul.³¹ Az is kétségtelen, hogy a királynak adott igazság összefüggésében olvashatunk az egész ország-

27 JOEST, 1409. Hasonlóan SCHMID, 443–444.

28 Boecker (1970) nézetének ismertetéséhez lásd RINGGREN–JOHNSON, 920. Hozzá hasonlóan KOCH (1976) a zsoltárok alapján helyenként maga is úgy beszél az igazságról, mint egy „*cedeq*-állapot”-ról, vagy mondja azt „az Istennel való közösség üdvhozó szférájá”-nak (520), vagy Isten „üdv-adomány”-ának (523).

29 KOCH (1976), 516.

30 KOCH, (1962), 548. A THAT vonatkozó szócikkének címében is ehhez hasonlóan adja meg a fő jelentését: „*gemeinschaftstreu / heilvoll sein*”, lásd KOCH (1976), 507.

31 Lásd a *cdq* és a *rs'* tőt ebben az összefüggésben pl. az alábbi helyeken: Zsolt 1; 37; 68,4; 92,13; Péld 2,21–22; 4,18–19; 10,28; 12,28; 28,1.10.26; 29,6; 1Kir 2,5.31; Hós 5,5 stb., valamint a híres Hab 2,4 verset.

ra kiáradó áldásról is (pl. Zsolt 72). Ám Koch a Péld 21,21-re hivatkozva sem tudja kellően alátámasztani, hogy ezt az üdvadó szférát szemantikailag maga a *cedeq/cedáqá^h* fogalom jelölne: az általa megnevezett helyeken az igazságra válaszul megszülető másik igazság korántsem csak üdvöt, hanem mások válasz-igazságát is jelölheti.³² Ugyancsak Koch felfogása ellen szól a *cedeq/cedáqá^h* nyilvánvaló sebezhetősége is: az Ószövetség szerint ugyanis ez nem egy védelmező „szféra, burok”, hanem az egyén szintjén a külső támadásokkal, vádaskodásokkal szemben maga is védelemre, kollektív szinten pedig folyamatos megújításra szorul.

5.5. Koronként és társadalmi csoportonként változó definíció?

Az eddigi modellek áttekintése mutatja, hogy az a több mint 500 igehely, ahol a *cdq* tő az Ószövetségben előfordul, nem hozható teljesen szinkronba egymással. Mind a négy, fentebb ismertetett modellnek megvan a maga relatív igazságtartalma, amit az igehelyek egy-egy, szűkebb vagy tágabb csoportja támaszt alá.

De talán naivítás is lenne azt feltételezni, hogy az évszázadok folyamán az ószövetségi irodalomban éppen ennek a fogalomnak ne változott volna a tartalma, vagy azt gondolni, hogy helytől és társadalmi háttértől függetlenül akár csak ugyanabban a korban is mindenki ugyanazt értette volna alatta. A legújabb kutatások éppen ebből kiindulva közvetítő elméleteket, modelleket igyekeznek felállítani.

Így például Scharbert a *cdq* tő jelentésében egy kronológiai fejlődést feltételez: véleménye szerint a fogság előtti szövegekben a szó még egyértelműen jogi fogalom; ez a hátere szerinte majd csak a fogság alatt, illetve a fogság után fokozatosan homályosodik el, és veszi fel a szó az ember kapcsán a 'kegyes / kegyesség / jótett', Isten kapcsán pedig a 'szabadító tett' jelentést.³³

Otto a kronológiai fejlődés gondolatát már a szociológiai aspektussal is kombinálja, s ezáltal igyekszik a fent ismertetett valamennyi modellt egyetlen elméletben egyesíteni. Ő a szó alapjelentését az egyiptomi *maat* fogalmából kiindulva úgy határozza meg, mint Istennek azt a szféráját („Wirkgrösse”), ami a teremtett világ és a társadalom békéjét (*sálóm*) biztosítja, és képessé teszi az egyént az igazság gyakorlására.

Az emberi igazság szintjén szerinte a szó konnektív jelentésű, ami a király helyes viszonyulását jelzi az istenekhez és a néphez, az egyénét a társadalmi

32 Így Koch kritikájához SCHARBERT, 407.408 (ez utóbbi helyen: „főlöszleges misztifikálás”).

33 SCHARBERT, 406–407.408–409.

közösségekhez a családtól el egészen a népig, a tettét a tettes sorsához és az ember és a természet konkordanciáját (egységét).

A család szintjén az igazság alapvetően a családdal való áldozatkész, az elvárható kötelességeken is túlmutató szolidaritást jelentené, az annál nagyobb társadalmi egységekben viszont a szó jogi értelmű, és a jogi normáknak megfelelő tetteket, illetve az ennek megfelelő pozitív sorsot írná le, bár szerinte a tő itt is túlmutat a törvény szerint elvárható teljesítményeken.³⁴ A bölcsesség-irodalomban szerinte a szó a közösségnek megfelelő magatartást és az abból eredő, sikeres életutat jelöli. A szolidaritást Otto itt is kulcsfogalomnak tartja, ahogy a prófétai irodalomban is: e szolidaritás hiánya miatt, a tett és a sors konkordancitása érdekében bünteti Isten a népet. Ezt a konkordancitást Hóseás könyve az irgalmas Isten által áttörhetőnek mutatja be, a fogság utáni papi teológia pedig a kultikus jóvátétel gondolatával már a helyettes elégtétel felé nyitja meg a teológiai gondolkozás fejlődésének az útját.³⁵

6. Összefoglalás, konklúzió

Mit ért az Ószövetség „igazság” alatt? Az elhangzottak alapján be kell látnunk: az Ószövetség nem ad egységes és átfogó tanítást: az egyes iratok vagy iratcsoportok ugyanannak a fogalomnak más-más értelmezését támasztják alá.

Alapvetően osztom tehát Hossfeld nézetét, amikor azt gondolom, hogy a fent ismertetett elméletek egyikét sem szabad abszolutizálni: azt, hogy az igazság egy normának megfelelő magatartás, a közösség érdekének megfelelő viselkedés, a világrend princípiuma, egy zavartalan közösség üdvadó hatalma, kegyes, esetleg a Tórának megfelelő életvitel, csak az adott igehely konkrét összefüggésében lehet eldönteni,³⁶ az „igazság” ószövetségi fogalmába pedig mindezeket be kell érteni.

Összességében azonban az mégis elmondható: Az igazság az Ószövetségben elsősorban nem egy abszolút normának vagy ideának való megfelelést, vagy az ennek alapján végzett, büntető és jutalmazó igazságszolgáltatást jelenti, hanem az Isten által jónak és védelmezendőnek minősített társadalmi viszonyok és közösségek oltalmát és helyreállítását.

Az igazság az Ószövetségben tehát mindennek előtt az üdvös viszonyok megőrzésére és helyreállítására irányuló isteni ön-közlés és közbeavatkozás, valamint az ezzel szinkronban álló emberi magatartás.

---

34 OTTO, 703.

35 i. m., 703–704.

36 HOSSFELD, 500.

Irodalom:

- ASSMANN, J.: *Ma'at. Gerechtigkeit und Unsterblichkeit im Alten Ägypten*, München, C. H. Beck, 2001.
- HORST, F.: *Gerechtigkeit Gottes. II. Im AT und Judentum*, in: Religion in Geschichte und Gegenwart, 3. Auflage, Band II, 1958, 1403–1406.
- HOSSFELD, F.-L.: *Gerechtigkeit. II. Altes Testament*, in: Lexikon für Theologie und Kirche, Band IV, 2006, 500–501.
- JEPSEN, A.: *šdq und šdqh im Alten Testament*, in: Reventlow, H. Graf (Hg.): Gottes Wort und Gottes Land: Hans-Wilhelm Hertzberg zum 70. Geburtstag am 16. Januar 1965, dargebracht von Kollegen, Freunden und Schülern, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1965, 78–89.
- JOEST, W.: *Gerechtigkeit Gottes. IV. Dogmatisch*, in: Religion in Geschichte und Gegenwart, 3. Auflage, Band II, 1958, 1407–1410.
- KOCH, K.: *Gerechtigkeit. I. AT*, in: Evangelisches Kirchenlexikon, Band I, 2. Auflage, 1961, 1501–1502.
- KOCH, K.: *Gerechtigkeit – 1. im AT*, in: Biblisch-Historisches Handwörterbuch, Band I, 1962, 548–549.
- KOCH, K.: *šdq gemeinschaftstreu / heilvoll sein*, in: Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament, Band II, 1976, 507–530.
- KOCH, K.: *Sädek und Ma'at. Konnektive Gerechtigkeit in Israel und Ägypten?*, in: Assmann, J. et al. (Hg.): Gerechtigkeit. Richten und Retten in der abendländischen Tradition und ihrer altorientalischen Ursprüngen, München, Wilhelm Fink Verlag, 1998, 37–64.
- KÓKAI NAGY, V.: *A hegyi beszéd* (Questiones Theologiae 1), Budapest, KRE HTK Doktori Iskola – L'Harmattan, 2007.
- OTTO, E.: *Gerechtigkeit. I. Biblisch. 1. Alter Orient und Altes Testament*, in: Religion in Geschichte und Gegenwart, 4. Auflage, Band III, 2000, 702–704.
- RINGGREN, H. – JOHNSON, B.: *šâdaq*, in: Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament, Band VI, 1989, 898–924.
- ROETZEL, C. J.: *Justification, justify*, in: The New Interpreter's Dictionary of the Bible, Volume III, 2008, 477–480.
- SCHARBERT, J.: *Gerechtigkeit. I. Altes Testament*, in: Theologische Realenzyklopädie, Band XII, 1984, 404–411.

- SCHMID, H.: *Gerechtigkeit*, in: Das Grosse Bibellexikon, Band I, 1980, 443–445.
- SCHRAMM, M.: *Gerechtigkeit. I. Philosophisch-ethis*, in: Lexikon für Theologie und Kirche, Band IV, 2006, 498–500.
- SCHREY, H. H.: *Gerechtigkeit. III. Dogmatisch*, in: Evangelisches Kirchenlexikon, Band I, 2. Auflage, 1961, 1503–1506.